

Vlastivědný věstník moravský, ročník 28 (1976), číslo 1

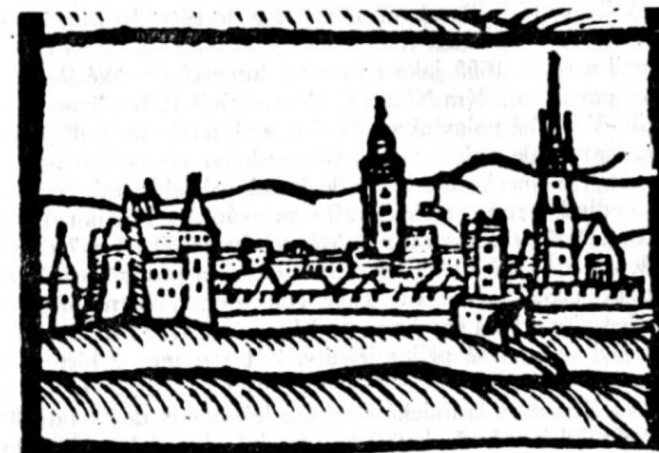
K životopisu Martina Nesselia z Hranic, básníka sedmnáctého století

BOHUMÍR INDRA, StA Opava

Martin Nesselius, rodem z Hranic na Moravě, byl v druhé polovině 17. století jako „poeta laureatus“ jedním z nejznámějších básníků v Německu píšících důsledně ještě v latinských hexametrech. Patří k početné řadě moravských exulantů, kteří pro své náboženství odešli do ciziny, usadili se tam a doma upadli v zapomnutí. Jeho obsáhlé básnické dílo čítá na 40 svazků původních i básnických převodů, převážně filosoficko-náboženského obsahu, tištěných ve čtyřicátých až sedmdesátých letech 17. století v severoněmeckých městech Emden, Rinteln, Brémách aj. Jeho stručné životopisné údaje shrnuli již dříve J. P. Cerroni, Christian d'Elvert, Wurzbach aj. Nejnověji zpracoval životopis Nesselia a podal soupis jeho básnických děl dochovaných v brémských knihovnách Alfred Schmidtmayer,¹ práce jeho je však již poznamenána nastupující nacistickou záměrností a obsahuje řadu smyšlenek i věcných nesprávností.² Je to především otázka Nesseliova původu a tendenčně zkreslené prostředí, z něhož vyšel, jež měly za cíl prokázat německost města Hranic již v té době.

Schmidtmayer považuje Nesselia, který se narodil 10. listopadu 1607 v Hranicích, za rodilého Němce a zachází dokonce tak daleko, že tvrdí, že město Hranice pozůstávalo tehdy ze dvou oddělených částí, z nichž česká nesla jméno Hranice, německá označení Weisskirchen. Proto prý také se Nesselius podepisoval na německých universitách „Martin Nessel de Weisskircha Moravus“, kdežto Češi užívali označení „Hranicensis“. Za Němce vydává ovšem i bratry Jana a Daniela Vettery, syny bratra Jiřího Strejce Zábřežského, dlouholetého správce sboru bratrského v Hranicích, známého žalmisty a jednoho z překladatelů bible do češtiny (Bible kralické), kteří se narodili rovněž v Hranicích a na universitách se podepisovali údajně zakrytým německým názvem města „Leukopolites Moravus“.³ Češi a Němci žili prý už tehdy (!) v Hranicích vedle sebe vlastním životem, aniž se starali jedni o druhé.⁴ To vše jsou ovšem záměrně vykonstruované nesmysly. Koncem 16. a na poč. 17. století žilo v městě Hranicích a na jeho předměstích pouze několik desítek Němců, kteří se zde usadili jako řemeslníci-specialisté, nebo zde pracovali jako tovaryši. Také při hospodářství hranických měšťanů a v předměstských dvorech pracovali jako služebníci čeledí mladí poddaní ze sousedních německých vesnic na panství, hlavně z Bělotína a Polomí, jež byly v té době již převážně německé. Všichni tito Němci, pokud se trvale usadili ve městě v 16. století, se však sňatky počestili a město zůstalo až do třicetileté války v podstatě zcela české. Nesselius vyšel však z ryze české bratrské rodiny hranických Kopřivů, která byla v Hranicích usedlá již v první pol. 16. století a rozvětvila se v několik rodin. Jeden z jejích členů Pavel Kopřiva, syn nožáře Jiříka Kopřivy, původně člen jednoty bratrské, byl r. 1562 ordinován ve Wittenberku na kněze pro Horní Moštěnice. V ordináční knize je výslovně zapsáno, že neuměl německy ani latinsky, a byl proto vyslýchán česky pomocí tlumočníka. V Hranicích měl na předměstí grunt s rolí, které prodal r. 1577. Peníze z gruntu vybíral až do let devadesátých, r. 1601 se uvádí již jeho vdova Anna. Jako luterský kněz působil dočasně i v Tlumačově, kde si zakoupil grunt.

V šedesátých letech 16. století žily v Hranicích dvě soukenické rodiny, a to Jana Kopřiva a jeho bratra Tobiáše Kopřivy, jež držely právovárečné domy měšťanské. Syn Tobiášův Václav Kopřiva, soukenický mistr v Hranicích, se oženil r. 1605 s Maruší, vdovou po Pavlu Rektorů, a r. 1611 převzal její dům.⁵ Martin Kopřiva-Nesselius byl synem tohoto Václava. Z prvního manželství měla vdova 3 dcery,

Obr. 1. Pohled na město Hranice na Moravě z roku 1592.

z nichž nejstarší Anna se vdala r. 1613 za luterského kněze Jana Falkaria Domažlického ve Střílkách. Také ostatní její sestry se vdaly v pozdějších letech. Majetek rodičů, příbuzenské svazky se zemřelým knězem Pavlem Kopřivou a zejména příklad jeho švakra Jana Falkaria, tehdy církevního správce v Tíkovcích na Brněnsku, rozhodly po absolvování městské školy hranické o dalším studiu chlapce. Válečné události české války znemožňovaly však další studium v zemi. Martin Kopřiva s rodiči opustili v r. 1622 Hranice na útěku před španělským a neapolitánským vojskem, jež město opět obsadilo po předchozím dobytí města Hranic jednotkami knížete Krnovského r. 1621. Uchýlili se do Valašského Meziříčí, kde patrně měli nějaké příbuzné. Odtud vypravila matka 16letého chlapce v r. 1623 na vyšší latinská studia do Levoče na Slovensko, s níž hraničtí i valašskomeziříčtí soukeníci a obchodníci sukrem udržovali dlouho před válkou pravidelné obchodní styky. Maruše Kopřivka se sama vrátila téhož roku do Hranic, aby pečovala o dům a hospodářství a splatila zasedlé roční peníze z domu, setrvala tu však jen do konce r. 1626. Ještě před dobytím města císařskou armádou z moci Mansfeldských r. 1627 opustila dům a město definitivně a odešla do Valašského Meziříčí.⁶ O jejím manželi a Martinově otci Václavu Kopřivovi nemáme zpráv už od r. 1620, patrně již nežil. Také matka brzy potom zemřela, o jejích dalších osudech není rovněž nic známo. Martin Kopřiva si za studií v německé Levoči přeložil své nesnadno vyslovitelné jméno Kopřiva na německo-latinské Nesselius, jak bylo tehdy u studujících latinských škol obvyklé. Po roce 1627 nebyl návrat domů již možný, Nesselius odešel proto na studia práv do Wittenberku. Již z té doby pocházejí první jeho básnická díla latinská. Válečné události v Německu, nedostatek finančních prostředků a vážné onemocnění jej však brzy donutily zanechat studií. Vrátil se přes Slezsko na Slovensko a přijal r. 1631 místo konrektora na luterském gymnasiu v Banské Štiavnici. Jeho působení na tamní škole je doloženo v městských knihách. Nesselius měl zájem dokončit vysokoškolská studia. V r. 1634 dosáhl, že město mu udělilo stipendium

na 3 roky studií po 100 zlatých, musel se však zavázat, že se vrátí do Banské Štiavnice, bude-li to nutné, a poskytnuté stipendium si odslouží. Jako cestovné dostal při odchodu 12 zlatých.⁷ Odešel do Německa přes Polsko a Gdaňsk a dal se zapsat na universitě v R o z t o k á c h. Svými latinskými básněmi byl tu brzy stejně proslulý jako v Banské Štiavnici a 27. května 1635 byl rektorem university slavnostně korunován za přítomnosti celé university císařským poetou. Do Banské Štiavnice se však již nevrátil. Po ukončení studií a dosažení hodnosti magistra působil jako rektor na luterských školách měst severního Německa, v Ulzen a Minden, kde se oženil a od r. 1655 jako rektor na luterské dómské škole v Brémách, znám již jako poeta po celém Německu. Zde strávil 12 let života a napsal a vydal řadu svých knih. V druhé polovině r. 1666 se však náhle rozhodl přestoupit na katolickou víru. To znamenalo ovšem ztrátu dosavadního výnosného místa v Brémách, nutnost odchodu z Německa a návrat do habsburských zemí. Neznáme přesně důvody, které jej vedly k tomuto rozhodnutí, sám uvádí, že k němu dospěl četbou a studiem katolické náboženské literatury.⁸ Měl tehdy již 60 let a 7 dospělých synů a dcer. Pouze jeden ze tří synů František Albert zůstal a působil v Německu. Zemřel později jako luterský pastor v Aurichu. Také jedna z dcer, patrně již provdaná, zůstala v Brémách.

Nesselius odešel s rodinou na Moravu do Brna, a jako proslulý básník a konvertita byl slavnostně přijat jezuiti. Zápis o tom v historii jezuitské koleje brněnské k r. 1666, který Cerroni doslovně cituje, uvádí, že se dal po příchodu do Brna vyučovat jezuiti v katolické víře, později odešel do Vídně a složil v kostele jezuitů na vídeňském dvoře katolické vyznání víry. Jeho příkladu následovala i manželka a 4 z jeho dětí. Císařův zpovědník — jezuita předložil císaři Leopoldovi Nesseliem složenou a ve Vídni tiskem vydanou novou knihu a doporučil autora císařově přízni. Nesselius byl osobně přijat císařem, obdarován a dvěma císařskými reskripty z 18. a 22. 9. přikázáno zemskému podkomořímu na Moravě, aby byl ustanoven jako syndikus u magistrátu v Brně. Poněvadž však toto místo bylo mezitím již obsazeno jiným uchazečem, měl dostat místo syndika v jiném královském městě na Moravě. Ale i tu se objevily velké překážky. Ani na místo zemského advokáta, uvolněné v Brně, nebyl doporučen pro chabou znalost češtiny. Tyto nezmary přiměly Nesselia, že se obrátil dopisem z Brna, datovaným 20. ledna 1667, na císařova bibliotekáře ve Vídni Petra Lambeka s žádostí o přímluvu u císaře, protože všechny prostředky a úspory již vyčerpal cestami a je v nouzi. Chtěl získat místo historika Moravy, které zastával Tomáš Pešina, děkan litomyšlský, nebo zemského poety, ovšem s přiměřeným platem. Nic z toho se však neuskutečnilo. O těchto jeho životních nesnázích jsme informováni z vlastního jeho životopisu „Brevis vitae suae historiola“, který přiložil Nesselius v lednu 1667 k dopisu Lambekovi do Vídně. Žil tehdy střídavě ve Vídni a v Brně. O dalších jeho životních osudech nebylo dosud nic známo ani Cerronimu, který čerpal z původních pramenů a literatury 18. století.⁹ Vědělo se pouze, že Nesselius zanechal nedokončený rukopis veršovaného latinského díla dějin Moravy „Disertatio historica de Marcomannis“, popisující dějiny země od příchodu Moravanů až po jejich podrobení Atilou. Rukopis díla je dnes uložen v býv. císařské dvorní knihovně. Uložil jej tam nepochybně jeho syn Daniel Nesselius, který se stal r. 1680 nástupcem Lambekovým jako císařský knihovník.

Neúplné i nesprávné údaje starší literatury o Nesseliu po jeho příchodu na Moravu můžeme upřesnit nově nalezeným archivním materiálem dietrichštejnského archivu v Mikulově a velkostatku Lipník n. Bečvou. Tento materiál osvětluje nám i poslední léta Nesseliova života. Korespondence vedená Nesseliem s knížetem Ferdinandem z Dietrichštejna naznačuje, že se obrátil jako rodák z Hranic na knížete ve Vídni, držitele panství hranického a lipnického, svou vrchnost a patrona, s prosbou o pomoc. Kníže mu pomohl k návratu do vlasti a zůstal i později jeho ochráncem

a oporou do konce života. Odevzdal memoriál Nesseliu knížeti Gonzagovi ve Vídni k odevzdání císařovně a navrhl poskytnout Nesseliu a jeho rodině měsíční peněžité dar, protože opustil bohatá beneficia pro víru. Když se nezdařilo umístit Nesselia v Brně, poskytl mu peněžitou podporu a nabídl mu místo syndika na svých statcích v Hranicích nebo v Lipníku. Nesselius sám prosil knížete, aby se mohl usadit v Hranicích, ve svém rodišti, kde doufal najít více uznání a pochopení než v Lipníku i lásky ke své rodině. Kníže však rozhodl pro vyšší příjmy v Lipníku dosadit jej za syndika do tohoto města. Již 3. května 1667 dal příkaz svému hejtmanu hranického a lipnického panství Jiřímu Kondillovi, aby oznámil městské radě v Lipníku, že presentoval Martina Nesselia, rodem z Hranic, za městského syndika v Lipníku. Podle dopisů hejtmána s městskou radou v Lipníku z r. 1667¹⁰ ustanovila rada města po propuštění městského písaře r. 1666, který vedl právní proces proti lipnickému primátoru, již jiného písaře, pocházejícího z Lipníka a bránila se presentaci neznámého písaře, což hejtmán vysvětloval knížeti tak, že městská rada chce raději idiota než učeného muže za městského písaře, aby dělal, co oni chtějí, a ne co by měli konat, přičemž na prospěch obce se vůbec nehledí. Doporučoval, aby se Nesselius presentoval osobně co nejdříve městské radě, aby poznala jeho přednosti, a doporučoval knížeti zajistit Nesseliu třetí místo v městské radě, aby požíval větší úcty a rada jej přijala. Nesselius byl pak skutečně na příkaz knížete přijat a ustanoven za městského syndika v Lipníku. Dne 28. května dal kníže příkaz hejtmánovi, aby Nesselia po jeho příchodu představil městské radě v Lipníku jako graduovanou osobu a sdělil jí vhodným způsobem jeho příkaz a zařídil jeho usazení ve městě. Nesselius se přestěhoval s rodinou v červenci z Brna do Olomouce, poněvadž však jeho manželka vážně onemocněla, nastoupil místo v Lipníku až od termínu sv. Michala 1667. Spolu s ním přišly do Lipníka kromě manželky i dvě jeho dcery, oba synové byli již zaměstnáni ve Vídni. V dopise z 28. ledna 1668 píše kníže z Vídně Nesseliu, jehož si zřejmě vážil jako básníka a učeného muže,¹¹ že přijal jeho dva dopisy i s dvěma zaslanými poematy jemu věnovanými, za které děkuje. Měl péči, aby mu a jeho rodině zajistil prostředky na výživu. Písařství v Lipníku mu poskytl pro lepší výpomoc, a aby byl v lepším postavení než dřívější městští písaři, nařídil hejtmanu v Hranicích, aby mu přidělil třetí nebo čtvrté místo v městské radě v Lipníku. Císařovnou Nesseliu povolených 12 dukátů měsíčně dostane za uplynulou dobu, mluvil již s císařským komorním pokladníkem, dostane vše najednou. Dává mu poukázat měsíčně 1 bečku piva z panského pivovaru v Týně. Aby rodině pomohl, přijal jeho syna Ulricha Christiána do své knížecí kanceláře ve Vídni a ve věci ostatních dětí zajistí u zemského sekretáře na Moravě Gottfrieda z Walldorfu, aby dcery byly umístěny u dobré paní.

V písemnostech města Lipníka dosud neuspořádaných jsem nenalezl stopy o Nesseliu pobytu ve městě. V zápisech farních matrik města Lipníka je však Nesselius uveden v prosinci 1667 jako městský syndik a v červenci 1668 je opět zapsán v matrice jako svědek a syndikus města Lipníka.¹² I v archivu města Lipníka se nepochybně najdou ještě doklady a zprávy o jeho působení ve městě, zejména o tom, kde byl s rodinou ubytován, i doklady k jeho odchodu z Lipníka do Mikulova počátkem r. 1669 po uplynutí 1 a půlleté písařské služby. Dietrichštejn dosadil Nesselia do Lipníka právě pro machinace městské rady, která propustila r. 1666 městského písaře Mikuláše Růžičku, když obvinil primátora města Pavla Svobodu z finančních manipulací, neodvedení kontribuce, neoprávněného vydávání propouštěcích listů, listů od rodu apod. Obvinění vyšetřovala pak komise nařízená knížetem. Do tohoto rozjitřeného prostředí a nezáviděníhodného postavení dosazeného městského syndika se dostal Nesselius po svém příchodu do města. Písař Malinka, alias Jelínek, ustanovený městskou radou, zůstal ve službách města vedle syndika Nesselia jako mladší písař.

Lipník byl v té době podobně jako sousední Hranice městem téměř výlučně českým a veškerá vnitřní agenda města i korespondence se stranami a jinými městy byla vedena česky (kromě korespondence s knížetem, německými městy, stavovskými a císařskými úřady). Zůstává otázkou, jak se Nesselius, který žil přes 40 let v německém prostředí, uplatnil v novém českém prostředí a funkci. Běžnou agendu písařskou vyřizoval písař Malinka, podřízený syndikovi, je však málo pravděpodobné, že by syndik vyřizoval jen německou agendu, která byla nepočetná. Jazykové znalosti z dob dětství a jinošství, stráveného v Hranicích, nebyly zřejmě ještě zapomenuty a během ročního pobytu na Moravě se ještě značně zlepšily. Tuto otázku bude možné rozřešit až prohlídkou a rozbořem rukopisu obou písařů v městských knihách a korespondence z let 1667—1669. Je nepochybné, že za svého pobytu v Lipníku navštívil Nesselius i své rodné město Hranice, k němuž projevoval ve svých dopisech takovou touhu a lásku. Ale i tam se vše již změnilo a pro většinu měšťanů zůstal cizincem. Práce v prostředí nepříznivé mu naladěnému, nespokojenost s vlastním postavením městského písaře malého města a nemožnost pokračovat v tvůrčí práci básnické i nespokojenost jeho ženy a dcer, neumějících slova česky, rozhodly, že hledal vhodnější prostředí pro své uplatnění i svou rodinu. Po osobní audienci u císaře Leopolda, zprostředkované Dietrichštejnem v září 1668 v Ebersdorfu, jemuž odevzdal Nesselius svá latinská *Epigramata* složená pro císaře, dosáhl, že císař se vyslovil velmi uznale o jeho tvůrčí činnosti básnické a pro opětné rozvinutí jeho básnického talentu udělil mu stále beneficium, zajišťující jemu i jeho rodině jisté živobytí. Už v září 1668 byl Nesselius rozhodnut opustit Lipník a usadit se v Mikulově, když kníže Dietrichštejn dal k tomu souhlas. Nabízel se Dietrichštejnovi oslavit knížecí rod, jeho předky i jednotlivé členy rodu, jejich život a dílo velkým latinským eposem. Přestěhování z Lipníka do Mikulova se pak uskutečnilo týden po velikonočních r. 1669. Jako hlavní důvod svého odchodu z Lipníka do Mikulova uváděl Nesselius knížeti nespokojenost manželky a dcer, které s ním žily v Lipníku a neuměly česky, jež si přály odchodu do města, kde by se mohly zúčastňovat německých bohoslužeb a modliteb i náboženských cvičení. V Lipníku byly jen české bohoslužby. Dietrichštejn, sám hluboce nábožensky citlivý, umožnil Nesseliovi přestěhování svršků jeho rodiny i jeho knihovny do Mikulova a převedl mu tam i darovanou bečku piva měsíčně mu dodávanou. Nesselius začal v Mikulově oprostěn od starosti o živobytí opět skládat latinské básně. Zda složil epos na oslavu rodu Dietrichštejnů, nevíme, snad se o tom najde více v rodinném archivu dietrichštejnském. Z období let 1669 až 1673 se nedochovala žádná korespondence s knížetem, neboť Nesselius s ním byl často v osobním styku při pobytu knížete v Mikulově. Na podzim r. 1673 pobýval však Nesselius již v Brně. Dochované dopisy knížeti z let 1673—1675 jsou vesměs datovány a odeslány z Brna. Studoval zde dějiny Moravy, neboť chtěl na oslavu své vlasti zpracovat a složit latinský básnický epos historie země. Dílo začal také zpracovávat, nedokončil je však již. Zpracoval jen úsek dějin od příchodu Markomanů do vpádu Atilova. V roce 1674 vážně onemocněl a byl upoután na lůžko. Koncem roku se nemoc natolik zhoršila, že se v předtuše blížící se smrti obrátil naposled dopisem na knížete Dietrichštejna.¹³ Děkoval mu za vše, co pro něho a rodinu vykonal, a prosil jej, aby po jeho smrti neopouštěl vdovu a 3 dcery a přičinil se, aby císařské beneficium jemu udělené dostávala k živobytí i jeho vdova, neboť nemá jiných prostředků. Prosil i za oba syny, žijící ve Vídni, zejména staršího Daniela, který je nadaný a již 2 roky se sám živí, aby mu pomohl k čestnému úřadu, který by dobře zastával. Tím bude jeho duše uchráněna a získána pro katolické náboženství. Pro mladšího syna Ulricha Christiana, který byl ve službách knížete, prosil, aby jej kníže podporoval a stal se mu patronem. Je staré matce a sestrám jedinou jejich oporou a neopustí je. Poslední dopis Nesseliem diktovaný a jím podepsaný je datován v Brně 14. ledna 1675.

Brzy potom zemřel a 26. února 1675 byl pohřben v kostele sv. Jakuba v Brně.¹⁴ O osudu Nesseliovy vdovy a ostatních členů rodiny dochovaly se zlomkovité zmínky v korespondenci knížete Ferdinanda z Dietrichštejna s *Ulrichem Christia-rem Nesseliem* z let 1671—1681. Ten byl již od r. 1667 jako písař ve službách knížecích ve Vídni, později se stal sekretářem knížecí kanceláře vídeňské.¹⁵ Jako sekretář podával knížeti pravidelné zprávy o císaři a životě šlechty ve Vídni, o provedení knížecích příkazů ve Vídni, v Olomouci aj., o došlých dopisech ze Španěl a odeslané poště do Paříže, připravoval knížeti koncepty italských dopisů, vyřizoval místo

Obr. 2. Podpis Martina Nesselia P. L. C. (= Poeta Laureatus Caesareus).

knížete různé záležitosti v Praze ap. Život ve Vídni a časté cesty z pověření knížete spotřebovaly však značnou část jeho příjmů. Nechtěl také uvážnout trvale v písařské službě knížecí, lepší vyhlídky pro svou kariéru viděl v císařských službách. K tomu potřeboval ovšem doporučení knížete, dosavadního zaměstnavatele. Z obavy, aby si kníže nevykládal jeho úsilí jako nevděk za přízeň, kterou prokázal jeho rodičům i jemu, nemohl se dlouho odhodlat k tomu, aby jej požádal o propuštění. Když však zemřel r. 1679 v Mikulově důchodní mikulovského panství, podal knížeti žádost o toto místo. Odůvodňoval ji tím, že živobytí ve Vídni vyžaduje pro jeho rodinu dvojnásobek finančních nákladů života na venkově, dále má také velké zdravotní potíže. Život na venkově by mu prospěl i zdravotně, zkusil venkovskou stravu již ve Slezsku ve službách barona Šebíře. Má díky knížeti velké příjmy, ale jen oběma císařskými cestami spotřeboval na 200 zlatých. Přispívá také ze svého platu a podporuje sestry a matku, která od otcovy smrti je zbavena císařské přízně (nedostávala císařskou měsíční pensi poskytovanou Nesseliovi). Kníže mu nevyhověl a místo v Mikulově mu neudělil, údajně pro malý plat důchodního. Nechtěl jej ani propustit, protože neměl schopného náhradníka. Nessel prosil proto znovu knížete, aby mu po dvanáctileté službě u něho, poněvadž má již 38 let, dopomohl do císařských služeb za úředníka do válečné kanceláře. Podle dochované korespondence knížete, adresované Nesseliovi, byl v r. 1680 skutečně již „kancelistou naší a též císař. král. dvorské válečné kanceláře“ a podle dopisů i v r. 1681. Aby se dostal do císařských služeb využil Nessel vlivu knížete u dvora. Dietrichštejn se zaručil za něho svým majetkem místo složení povinné kauce, naopak si však vyhradil další Nesselovy služby. V roce 1682 Nessel patrně odešel zcela ze služeb knížecích. O dalších jeho osudech, jeho matky a sester zatím nic nevíme. Obě rodiny žily však nepochybně i později ve Vídni.

Starší jeho bratr a nejstarší syn Martina Nesselia Daniel dosáhl doktorátu práv ještě před odchodem rodičů z Německa na universitě v Rostokách. Po příchodu do Vídně a pozdějším přestupu na katolickou víru přijal místo legačního tajemníka. Později se stal ředitelem dvorní knihovny ve Vídni. Jeho působení ve dvorní knihovně a životní osudy jeho jsou celkem známé. Proslul jako učenec a publikoval několik latinských katalogů knih dvorní knihovny. Zemřel ve Vídni 3. března 1700.¹⁶

Své dopisy knížeti Dietrichštejnovi pečtil Martin Nesselius se k r y t e m, na němž na štítu je ve vavřínovém věnci zobrazen stojící čáp, obrácený vpravo, držící v pravé zvednuté noze prsten nebo jablko. Z kolčího helmu, zdobeného dvěma troubami, vyskakuje okřídlený gryf, obrácený rovněž vpravo. Vedle helmu a nad točenicemi, zdobícími štít, jsou písmena MM N. Tohoto erbovního znamení bez vavřínového věnce ve štítu užíval na pečetích i jeho syn Ulrich Christián Nessel a patrně i Daniel.

Martin Nesselius tvořil téměř po celý svůj život jako korunovaný latinský básník v Německu a jeho dílo literární náleží nesporně do dějin latinského básnictví v Německu. Jeho básnická díla latinská po návratu do vlasti r. 1666 z doby jeho pobytu ve Vídni, působení v Lipniku, Mikulově a Brně zapadla později vesměs zcela v zapomenutí, ačkoliv některá byla vydána i tiskem. Torzem zůstal i jeho pokus o latinské zpracování dějin Moravy. Svými osudy moravského exulanta, bloudícího světem a toužícího po návratu do vlasti, patří Martin Nesselius do našich kulturních dějin.

POZNÁMKY

- ¹ Alfred Schmidtmayer, Martin Nessel, ein vergessener Poet des 17. Jahrhunderts. Der Ackermann aus Böhmen roč. 1933, str. 241 až 247. Článek nepřináší kromě soupisu Nesselových tisků, uložených tehdy v brémenských knihovnách, nové poznatky. Soupis Nesseliova díla podal již koncem 18. století brněnský J. P. Cerroni, z něhož čerpali později d'Elvert, Wurzbach aj. Schmidtmayer byl ředitelem knihovny v Brémách a zabýval se dějinami jednoty bratrské, zejména dílem Komenského, k jehož potomkům náležela i jeho manželka Herta, roz. Wollenhauptová z Hranic. O Nesselii projevil zájem zřejmě proto, že působil a tiskl své knihy v Brémách a pocházel rovněž z Hranic.
- ² Např. Karel z Žerotína nebyl nikdy držitelem hranického panství. Správce bratrského sboru v Hranicích a jednoho z překladatelů Kralické bible Jiřího Strejce píše jako Jiřího Vettera, ačkoliv se tak začali psát teprve jeho synové v cizině. Záměrnost Schmidtmayerovy studie prokazují zcela otevřeně závěrečné odstavce jeho práce.
- ³ Daniel Strejc-Vetterus a jeho bratr Jan si za studií v Německu změnili jméno Strejc na Vetterus podobně jako Nesselius původní své jméno Kopřiva. Daniel byl po r. 1620 učitelem češtiny nejstaršího syna Fridricha Falckého, později byl správcem bratrské tiskárny v Polsku a je autorem česky psaného cestopisu o Islandu. Viz O. Odložilík, Daniel Vetter a jeho cesta na Island, CMM 1931, str. 75—94.

- ⁴ Schmidtmayer tu podlehl zřejmě názorům a dojmům své manželky, která vyrostla a prožila celé mládí ve zněmčených Hranicích. Město bylo od osmdesátých let 19. stol. pod nadvládou německé menšiny. Německý nátlak dávaly městu zejména vojenská kadetní škola, vojenská posádka, německá vyšší lesnická škola, přeložená sem ze Sovince, německé gymnasium, správa panství, úřednictvo okresního hejtmanství a ostatních státních úřadů i místní židovská obec. Vládnoucí německá společnost se nestarala o život česky mluvících nižších vrstev ve městě a obě národnosti žily v Hranicích skutečně svým životem. Plánovitě poněmčování města vzbudilo však konečně odpor místního českého obyvatelstva, které pak organizovaným bojem vedeným několika nadšenci dosáhlo, že v r. 1903 se dostalo vedení města opět do českých rukou. Německý nátlak si však město udrželo až do vzniku republiky. Wollenhauptová, nar. v Hranicích r. 1890 (její otec byl zde knížecím lesmistrem), vdaná od r. 1910, znala Hranice z dob svého mládí a tyto představy promítala i do doby před Bílou horou.
- ⁵ Registra města Hranic D I 271, Třetí knihy městské, f. 212—213, reg. smluv svatebních města Hranic I (Státní archiv Opava, pob. Janovice).
- ⁶ Opuštěný městský dům Kopřivovský v Hranicích zůstal pustý a byl pak zničen vojenskými posádkami položenými ve městě. Městská rada prodala r. 1633 pustý a zbo-

řený dům na místě věřitelů Václava Kopřivy za 150 zl. a nového držitele osvobodila ještě na tři roky od placení domovních splátek, aby si mohl dům opravit. (Knihy CM II, fol. 263, StA Opava, pob. Janovice.)

- ⁷ Sdělení pob. okresního archivu Ždiar nad Hronom v Banské Štiavnici z městských protokolů a podle knihy Jána Breznyiaka, Dejiny evangelického lycea v Banské Štiavnici.
- ⁸ Z Cerroniho rukopisu uvádějí totéž Christian d'Elvert, Geschichte des Bücher- und Steindruckes ec., 267, C. Wurzbach, Biographisches Lexikon, sv. XX, 196.
- ⁹ J. P. Cerroni, Nachrichten von den Lebensumständen verstorbener und itzt lebender Schriftsteller Mährens nebst dem Verzeichnisse ihrer Schriften, sv. III, str. 307—321 (StA Brno, Cerr. I/85).
- ¹⁰ Dopis městské rady v Lipniku n. B. z 29. 5. 1667 hejtmanu Kondillovi a jeho dopis knížeti, Vs Lipník, sign. 17, inv. č. 2204 (StA Opava, pob. Janovice).
- ¹¹ Kníže Ferdinand z Dietrichštejna v dopise Nesseliovi dat. z Vídne 28. ledna 1668 jej oslovuje „Lieber Nessel“, Vs Lipník, sign. 17, inv. č. 2204 (StA Opava, pob. Janovice).
- ¹² V roce 1667 je 5. 12. D. Martin Nesselius, p. t. syndicus Lipnicensis, přítomen jako svědek při křtu, dne 10. 7. 1668 je zapsán v téže funkci při sňatku vrchnostenského úředníka, Matrika fary v Lipniku n. B. I. 1623—1678, fol. 258 a 600 (StA Opava, pob. v Olomouci).
- ¹³ Dopisy Martina Nesselia knížeti Ferdinandovi z Dietrichštejna z 17/2, 4/4, 1/7, 24/8 1667, 19/7, 26/9 1668, 3/7, 31/8 1669, 21/9, 29/12 1673, 14/1 1675. Fond G 140, č. 345 (Státní archiv v Brně).

ZUSAMMENFASSUNG

Martin Nesselius — ein Dichter des 17. Jahrhunderts

Martin Nesselius, der Rektor des Domgymnasiums in Bremen und Poeta laureatus, im Jahre 1635 feierlich durch den Rektor der Universität zu Rostock als kaiserlicher Poet deklariert, war in der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts einer der fruchtbarsten und bekanntesten lateinischen Dichter in Deutschland. Er stammte aus Mähr. Weisskirchen in Mähren, wo er im Jahre 1607 geboren wurde. Die bisherige Literatur und auch A. Schmidtmayer, sein letzter Biograph, halten Nesselius für einen gebürtigen Deutschen aus Weisskirchen. Schmidtmayer behauptet sogar in seiner Studie aus dem Jahre 1933, dass die Stadt Weisskirchen zu jener Zeit in zwei Teile aufgeteilt war, in einen tschechischen und einen deutschen. Die Hochschüler, welche aus dem deutschen Teil stammten, unterschrieben sich angeblich als „de Weisskircha Moravus“, während die aus dem tschechischen Teil „Hranicensis“. Der Autor dieses Artikels, welcher auch eine Monographie über die ältere Geschichte der Stadt Weisskirchen bearbeitete, beweist auf Grund des Studiums der Stadtbücher, dass Nesselius einer alten tschechischen bürgerlichen Familie Kopřiva aus Weisskirchen abstammt, ursprünglich einer brüderlichen, zu jener Zeit aber schon einer lutheranischen. Seinen Namen Kopřiva übersetzte sich Martin in den deutsch-lateinischen Nesselius während seiner Studien auf dem Gymnasium der deutschen Levoča in der Slowakei und unter diesem Namen fasste er auch dort seine ersten lateinischen Gedichte ab. Auf Grund

- ¹⁴ Cerroni, d'Elvert i Wurzbach uvádějí, že Martin Nesselius zemřel r. 1673 v Brně nebo ve Vídni. Tento omyl vznikl nesprávným čtením data posledního dopisu Nesseliova z r. 1675, dat. v Brně, v němž je též zmínka o jeho synech „kteří zde ve Vídni jsou“. Je zcela nepravděpodobné, že by umírajícího Nesselia převáželi do Vídne. Dopis byl adresován knížeti do Vídne, kde žili také oba Nesseliovi synové, a Nesselius knížete jen na to upozorňoval, šlo mu hlavně o nejstaršího syna Daniela. Ačkoli všechny jeho dopisy z let 1673—1675 jsou odeslány z Brna a je nepochybné, že Nesselius v Brně pobýval, není jeho jméno uvedeno v knihách měšťanů usedlých v Brně. V nejstarší matrice zemřelých fary u sv. Jakuba svazek I, která je vlastně pouhým rejstříkem zaplacených poplatků za vyzvánění a zaplacení hrobu, je zapsáno, že 26. února 1675 byl pohřben pan Esselius. Za vyzvánění všemi zvony i novým zvonom bylo zaplacen 2 zlaté 42 kr., za místo hrobu u sv. Mořice 4 zlaté 50 kr. (Archiv města Brna). Poněvadž rejstřík vybraných poplatků byl veden značně nedbale a neúplně a jméno Esselius bylo v té době v Brně zcela neznámé, je nepochybné, že jde o zkomolený zápis jména Martina Nesselia, který koncem ledna 1675 ležel v Brně smrtelně nemocen a v únoru tam zemřel.
- ¹⁵ Fond G 140, kart. 517 a 944 (Státní archiv v Brně).
- ¹⁶ Obširně hodnotí jeho činnost Jos. Stumm-voll, Geschichte der österreichischen Nationalbibliothek, Vídeň 1968, díl I, str. 185 až 189. O jeho práci a záchraně dvorní knihovny a archivu za obležení Vídne Turky r. 1683 viz též Mitteilungen des österr. Staatsarchivs sv. 10/1957, str. 136—147.

des Studiums der bisher unbekannten Archivmaterialien und der Korrespondenz des Martin Nesselius und seines Sohnes Ullrich Christian mit dem Fürsten Ferdinand von Dietrichstein in Nikolsburg dem mährischen Landeshauptmann und Inhaber der Herrschaft Weisskirchen und Leipnik, muss das Datum der Rückkehr des Nesselius nach Mähren in den Herbst 1666 verlegt werden und es ergeben sich völlig neue Informationen über die letzten Jahre seines Lebens. Nach den Misserfolgen einen Posten als Stadtsyndikus in Brünn oder eine andere passende Anstellung in Brünn zu erhalten nahm Nesselius im Jahre 1667 den Posten des Stadtsyndikus in Leipnik a. B. an, den ihm Fürst Dietrichstein anbot, welcher auch seine Rückkehr erlangte und sein wirklicher Betreuer bis ans Ende seines Lebens war. Dietrichstein vermittelte ihm auch im Jahre 1668 eine Audienz bei Kaiser Leopold in Ebersdorf. Der Kaiser sprach sich sehr rühmend über sein Dichtertalent aus und um dieses weiter zu fördern erteilte er ihm ein monatliches Beneficium und sicherte dadurch ihm und seiner Familie die Existenz. Nesselius verabschiedete daher seinen Posten als Stadtschreiber in Leipnik und begab sich im Einvernehmen mit dem Fürsten nach Nikolsburg. Er wollte dort an einem grossen Lobgesang auf die Familie Dietrichstein, einzelne Mitglieder der Familie und ihre Taten arbeiten. In den Jahren 1673—1675 ist er aber schon in Brünn tätig, wo er die Landeshistorie studierte und fing mit den Arbeiten an dem grossen lateinischen Epos „Disertatio historica Marcomannis“ an, welches die Geschichte seines Heimatlandes Mähren feiern sollte. Krankheitshalber beendigte er aber das Werk nicht und die Handschrift blieb ein Torso. Heute wird sie in der ehemaligen Hofbibliothek in Wien aufbewahrt. Der letzte Brief, vom Nesselius auf dem Sterbebett diktirt, ist in Brünn am 14. Januar 1675 datiert. In Feber ist er in Brünn gestorben und am 26. 2. 1676 bestattet.

Nesselius hinterliess 7 erwachsene Kinder (nicht 5, wie erwähnt wird), von denen 1 Sohn und eine Tochter in Deutschland blieben, die anderen 2 Söhne und 3 Töchter gingen mit ihren Eltern nach Mähren. Nach dem Tode von Nesselius übersiedelte dessen Witwe mit 2 Töchtern zum jüngsten Sohne Ullrich Christian, der als Sekretär in der dietrichsteinsschen fürstlichen Kanzlei in Wien arbeitete. Über diesem Sohn, von dem man bis jetzt nichts wusste, bring diese Studie auch wertvolle Hinweise. Der ältere Sohn von Nesselius Daniel war ab 1680 Direktor der kaiserlichen Hofbibliothek in Wien.

Übersetzt von Vilém Bräuner

Abbildungen:

Abb. 1. Blick auf die Stadt Mährisch Weißkirchen aus dem Jahr 1592.

Abb. 2. Unterschrift des Martin Nesselius P. L. C. (= Poeta Laureatus Caesareus).

Ke stavební historii Bučovic na počátku 19. století

LUBOMÍR SLAVÍČEK, Brno

Jednou z uměleckých památek města Bučovic (okr. Vyškov) je farní kostel Nanebevzetí P. Marie. Základní data z jeho stavebních dějin jsou z dosavadní literatury dostatečně známa¹ a periodizaci všech důležitých úseků stavební aktivity na tomto objektu lze znázornit asi takto:

- I. Výstavba původního jednolodního, raně barokního kostela v letech 1637—1641.²
- II. Barokní úpravy v průběhu 18. století, z nichž nejdůležitější jsou přístavby dvou kaplí, Očišťování P. Marie a sv. Barbory a zejména pak obnova kostela kolem roku 1748, kterou provedl knížecí stavitel A. Martinelli.³
- III. Klasicistní přestavba na počátku 19. století, která bezpochyby představuje největší zásah do organismu raně barokní stavby.⁴

Ve fondech Státního archivu v Brně je uložen dosud neznámý, bohatý aktový materiál, informující nás podrobně o průběhu této závěrečné etapy stavební historie. Hlavní důvod, proč se uskutečnila přestavba, která se vedle změny dispozice vnitřního prostoru dotkla především vnější podoby stavby, ukazuje již bučovický farář J. Ř. Schiller ve svém Domácím protokolu bučovické fary z roku 1772, když o farním kostele píše, že „je pro pojmutí farníků k němu patřících těsný a krátký“.⁵ Proto se poč. 19. století začalo uvažovat o jeho rozšíření. Původní projekt počítal se stržením hlavní fasády a prodloužením prostoru hlavní lodi, ale pro velké finanční náklady, spojené s realizací tohoto návrhu a v neposlední řadě také s ohledem na to, že by došlo k porušení proporcí kostela, navrhl ředitel liechtensteinské stavební kanceláře architekt J. K. Engl novou variantu stavebních úprav.⁶ Podle změněného plánu, schváleného stavebním ředitelstvím ve Vídni, bylo rozhodnuto, že budou přistavěny dvě vedlejší lodi v šířce stojících kaplí, které byly tehdy již ve velmi zchátralém stavu. Na starých, původně nevyužitých základech v čelní stěně měly být postaveny dvě věže, před průčelím pak zbudována nad čtvercovým půdorysem předsíní a závěrem nově upravena celá fasáda tak, aby stavba dostala jednotný ráz.⁷

Vlastní aktivita kolem dostavby začíná v roce 1822, kdy bučovický farní kostel navštívil krajský inženýr F. Werner. V roce 1823 vypracoval architekt J. Popelák tzv. Voraumaas a přibližný rozpočet stavebních nákladů (Kostenanschlag)⁸. Z církevních míst byla přestavba bučovického kostela povolena notou brněnské konsistoře z 19. června 1823, a proto vrchní úředník bučovické dvorní konšelář F. Roschek požádal 3. července zemské gubernium o povolení stavebních úprav. Ve zdůvodnění této žádosti uvádí, že v kostele je málo místa pro věřící a dále, že obě kaple i zvonice u kostela se nacházejí ve špatném stavu.⁹ Podle nařízení č. 1044, vydaného krajským úřadem 6. července, byly plán, Voraumaas a Kostenanschlag předloženy brněnskému krajskému úřadu ke schválení. Následujícího roku došlo k povolení přestavby bučovického kostela guberniálním dekretem č. 6755, který nařídil provedení předepsané licitace. Náklady na stavební práce, hrazené z kostelního jmění, byly odhadnuty na 21623 zlatých vídeňské měny. Licitace řemeslných prací se uskutečnila